

vinu). Spoločenský vývin je primárne určený materiálными podmienkami, ktoré teda determinujú aj vývin vedy a kultúry. No nejde tu azda o nejaký slepý mechanizmus. Materiálne podmienky dávajú skrsnúť určitým tendenciám-ideám, ktoré však majú svoju určitú autonómiu a zasa spätne ovplyvňujú výraz materiálnych podmienok. Ide teda o sekundárnosť genetickú, ale azda významovú. Význam ľudskej myšlienky je nesmierny, no ona sama netvorí dejiny, práve tak ako ich netvorila iba materiálne podmienky — tvorí ich dialektická súhra obidvoch činiteľov.

Ukazuje sa to na celom vývine ľudstva — od samého vzniku človeka z primátov až do rozporu kapitálu a proletariátu v dnešných časoch.

Človek je teda aj determinovaný zákonmi reálneho sveta, no je aj slobodný — poznáva túto zákonitosť a vie ju využiť.

Podobnou cestou išiel, pravda, aj vývin kultúry, ktorý opisuje autor v kapitole ôsmej (Dialektika kultúrneho vývinu).

V poslednej kapitole, deviatej (Shrnutie) rekapituluje sa ešte raz učenie Engelsovo i jeho dôsledky.

Hrušovského kniha nie je čírou monografiou o Engelsovi, ani jeho prostou parafrázou; autor dokumentuje správnosť Engelsovho učenia aj na najmodernejších poznatkoch prírodných vied práve tak ako na novších smeroch filozofických (napr. novopozitívizme) a nebojí sa ani vlastných uzáverov a podnetov k diskusiám. Dielo je teda poučením nielen o Engelsovi, ale aj o celom dialektickom materializme, o ktorom sa u nás pomerne málo vie. Siahne teda po ňom akiste rád aj odporca dialektického materializmu a SAVU vydaním kladne prispela k ujasneniu aktuálnych problémov v našom živote.

Stanislav Felber

Svätopluk Štúr, Rozprava o živote.

Spisy Fil. fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave 1946, č. XIII. Vyd. Fil. fakulta Slov. univerzity, str. 188, Kčs 110.

Na svete niet nič fažšieho, ako je poznanie skutočnosti. Touto problematikou sa baví človečenstvo takmer od svojich počiatkov, ale stále nie bez zvyšku. Omyly a životné nedostatky vždy znovu a znovu nútily a nútia mysliteľov skúmať jadro veci a tak nie div, ak sa otázka poznania skutočnosti stala centrálnou v ľudskom myslení vôbec. Od prvých známych filozofov až po dnešných najpokrokovejších každý najprv pod tlakom omylov prešiel týmto zápasom, aby si mohol zastať na pevnú zem. A podľa toho vyzerala i jeho robota.

Ale ak toto platí o vede vôbec, ak takáto jej základná črta v celom dejinnom vývine, keď ide o vedecké počiatky, platí to tým skôr. Otázka pochopenia, zistenia a vystihnutia skutočnosti pri prvom kroku môže totiž rozhodnúť priam o celom smere a spôsobe vývinu ľudskej činnosti. A preto kto chce urobiť život bohatším, kto chce obísť jeho záludnosti, aby sa tak súčasne vyhol omylom, musí dávať pozor na túto okolnosť: aby totiž už prvým krokom kročil správne. Aby mestrácal pôdu pod nohami.

A naša slovenská veda je ozaj pri počiatkoch. Ani nie tak pôvodom, ako obsahom. My totiž, i keď máme dejiny vedeckého skúmania, jednako nemáme dejiny problémov. Bude preto veľmi osožné, keď budeme v uvedenom smere obozretní.

Obozretnými nám treba byť i preto, lebo bez takto ujasnenej roboty existuje len pohyb na mieste. V našom vedeckom myslení badať preto určitý kruh, a to len preto, lebo sa u nás posiaľ nevidelo dosť jasne do jadra reálnych problémov. Tieto nám v dôsledku toho majú stále tú istú podobu. Náš spôsob života býva takto v konflikte

s okolitými udalosťami. Život nás predbeháva a naše etické základy v rámci celku stávajú sa jednak zastaralými, jednak večne tými istými. Len si porovnajme naše dnešné životné a spoločenské princípy so štúrovskými, uvidíte, že sú tie isté. My sme ani dnes akosi — správne to povedal prof. dr. Osuský vo svojom diele »Filozofia štúrovcov«, sv. I. v úvode — neprekročili za tieto medze.

A preto prítomná Štúrova štúdiá má význam. Je totiž potrebným a žiadúcim zakročením. Lebo Štúr v nej urobil a dosiahol jedno významné plus. U nás totiž dosiaľ chápeme skutočnosti vždy spôsobom dosť jednoduchým. Podľa obrazu svojho srdca — povedané obrazne, — a to znamená na podklade našich túh a citov. Skutočnosť nám je preto vždy takouto syntézou. A keďže primát kladieme na to osobné (nevediac, pravda, o tom), táto skutočnosť nám stále z rúk uniká. Stále sme s ňou v konflikte. Ak sa aj niekto odvážal (ale takých odvážlivcov býva u nás málo!) poukázal na fakt, že inde už mašli spôsob na ovládanie tohto skutočného odporu, býval zahriaknutý ako zradca národa, tradície. A zostalo pri starom. Štúr však dosiahol spomenuté plus práve tým, že sa stal odvážlivcom, a to nielen, pokiaľ upozornil na iné vzory, ale že podľa nich svoje vysvetlenie života poňal, k nám presádza. A že našej verejnosti (odbornej i laickej — lebo kniha je písaná ľahkým štýlom, prístupná je teda i širším kruhom) sprístupnil. Lebo u nás dosiaľ napr. v pochopení života bol v »móde« (a to treba, bohužiaľ, brať doslovne!) dualizmus. Každému sa rozumelo samosebou, že človek je súčtom *tela* a *ducha*. Narušovanie tohto stanoviska, ba i snaha o samostatný výskum a overenie jeho správnosti, bola považovaná priamo za ničenie koreňov národného ducha. Vedátori i verejná toto stanovisko apriori brali ako niečo hotové, a keď sa zjavily pokusy — hlavne po prvej svetovej vojne — o nový, logický pochop, boly biľagované ako zhubná cudzota, materialistický mános na našu duchovnú čistotu. Štúrovo plus je teraz práve v tom, že idúc v podstate tradičnosťou v etike, v noetike vkročil na novú cestu. Ukázal, že ak sa človek vie poctive pozrieť či postaví pred skutočnosť, bude možný jediný záver, že totiž *duch* a *telo* nie sú a nemôžu byť súčtové existencie, ale naopak niečo v základe to isté a iba funkčne diferencované. Ale tým už aj prišiel na stanovisko dnes práve moderné, dokazujúce, ako v živote to, čo sa nám zdá sumovaním (zážitky a duchovné paralelné akty), nie je ničím iným, ako »vrstvením« života (str. 23, 26, 38, 49, 51, atď.). A teda — celkom. Čiže nie *telo* a *duch* tvoria spolu život, ale naopak, život v kauzálnej refazi podmienok reaguje na všetko alebo len *telom* (na konkrétne reality), alebo i — *duchom* (pokiaľ ide o možnosti, reality sociálne atď.)

Opakujeme, toto je u nás novota. Takéto zistenie ešte nebolo objavené na línii, ktorou Štúr v základe predsa len ide, a preto je tým významnejšie. Ním je totiž dokázané, že pokiaľ daný materiál pozorujeme logikou a presným pozorovaním, nezaťaženým nijakou predpojatosťou, výsledok musí byť približne podobný, ten istý; ale potom i preto, lebo takto je znovu podopretá u nás logická požiadavka, ktorá hovorí, ako stopovať počiatky modernej vedy a vedie nad každú osobnú túhu, priamo k objektívitve, a to ako čohosi fyzikálneho, alebo len normového.

Keď bol život takto biologicky pochopený, ako nedeliteľná celistvosť, stáva sa jasným, že jeho osudy nemožno sledovať bez sledu daných podmienok. To znamená, aby sa chápal zjav života, musíš vidieť jeho poviazanosť. Život sa totiž nevyvíja sám o sebe, ale len podľa daných podmienok. »Preto aj tak sa zmení štruktúra celkovej životnej výstavby, keď prevládajú niektoré hodnoty na úkor druhých alebo niektoré vôbec chýbajú, musí sa nevyhnutne tiež zmeniť obsah a hodnota celého národného kolektíva« (49). A život rastie a doplňuje sa. Jednotlivca i celku. V žití i poznaní.

Ale kde je hranica rastu, teda i hranica poznania?

Keď sa Štúr prepracoval k tomuto stanovisku, aj keď nie vždy celkom presne, známemu dnes práve v tomto bode pod menom historického materializmu, nemožno iné, ako pokračovať v závere. A to znamená v noetike sa postaviť na stanovisko logicky jedine prijateľné, že totiž keď »vrstveniu« života niet konca, ani poznanie nemôže byť definitívne. Poznanie musí ísť za stále sa vyvíjajúcou skutočnosťou. A teda musí byť relatívne. Lenže relativita tu neznamená agnosticizmus. Je proste výrazom nutnosti. Ako zistenie momentu z toku života relatívnym sa stáva v zaostávaní za životom. Poznatok je totiž — predstava, pevnosť, trvalosť, práve — moment. Ale život je plynulosť. Ako by bolo možné stavať na momente? A prečo Štúr, zistiac s inej stránky tento Bergsonov poznatok, stavia požiadavku, ktorá je zasa úplne protichodná Bergsonovi a ktorá, keď budete dobre listovať vo filozofickom diele Lenina (hlavne v štúdiu »Materializmu a empiriokriticizmu«), nájdete vyjadrenú na ten istý spôsob. Totiž že poznanie je vlastne poznávanie, trvalé prenikanie s najrôznejších hľadísk k unikajúcej, stále sa meniacej skutočnosti (41). Teda boj o objektívno, stále nový a nový zápas, ako — hovorené slovami Leninovho realizmu či dialektického materializmu — zmeniť »vec o sebe« vo vec »pre nás«. A že je v závere i cestou k najvyšším cieľom človeka — k etike.

Také je teda noetické jadro Štúrovho náhľadu — nakoľko sme ho správne pochopili — postaveného v prítomnej knihe. Štúr k problematike, uloženej v prítomnej štúdiu, prišiel pod tlakom života osobnosti i národa. Skúmajúc jadro svetovej kataklizmy, zistil, ako je táto výrazom prehnanej životnosti (vitalizmu). Život sa dostal všade do popredia, a preto všade bolo cítiť tlak jeho práva, život sám v sebe, ako samocieľ. Aby však tragédia bola úplná, život si vytvoril i vlastnú mieru: bezprostredné právo na život. Štúr hovorí: ak sa dobre pozrieme na jadro ľudských konfliktov, vidíme, že pramena v názorovom iracionalizme. Lebo iracionalizmus nie je vlastne nič iné, ako inštinkt. Svet sa teda dal do vleku tohto základného životného prvku v jeho slepote, ako by mohol rásť — vertikálne? Kde je cit, iracionalizmus, intuícia, teda bezprostrednosť hlavným, tam existuje iba *hladina*, v ktorej sa postupne jedno v druhom stráca, vlna vlnu pohlcuje. Aby sa človek nestratil, musí hľadať inú cestu, cestu intelektu. »Pretože však jediný intelekt, akokoľvek nedostatočný a nedokonalý, môže určovať cesty celkovej životnej výstavbe, má jeho znehodnotenie i v modernom iracionalizme nevyhnutne za následok ťažký otras doterajšieho európskeho poriadku a jeho kultúrnych hodnôt, ktorý sa potom prejavil tak katastrofálne v našom storočí« (10). I volá Štúr, práve v rozpore s iracionalizmom fašizmu, späť k intelektu, plánovaniu, zákonitosti!

Lenže čo je intelekt? Vychádzajúc z postavenej životnej jednoty (»Duševno i telesno, tvoria nepochybne nerozlučnú jednotu, z ktorej musíme vždy vychádzať a k nej sa opäť vracaf«, str. 33; a ďalej porov. str. 26, 27, 50, 31—32, atď.), Štúr zisťuje, ako je intelekt vlastne plodom života. Teda nie apriornou formou podľa Kanta, ani nijakou milosťou, podľa spiritualistického idealizmu, ale práve plodom. Preto aj nie je možný bez života. V dôsledku toho Štúr nevynešá intelekt nad život. A ako vytykal iracionalizmu jeho slepotu, tak racionalizmu zazlieva správne jeho prázdnotu — formalizmus. Hovorí: »racionalizmus, akéhokoľvek zafarbenia, veľmi často nepochopil dôležitosť činnosti predstavej, konkrétnej, ktorá je nevyhnutným predpokladom i samého aktu logického...« (55). Kantovo priznanie, že predstavy bez pojmov sú slepé a pojmy bez predstáv prázdne, takto sa u Štúra stáva skutkom a dôsledným záverom, i keď v Kantovom Vernunfte bolo anomáliou.

Ale i pravidlom jednania. Lebo Štúr, keď sa takto prepracoval k jadru, súčasne zistil, ako intelekt bez praxe nie je vôbec možným a ako »oblasť poznania a konania sú vo vzťahu korelatívnom« (43). To znamená, i keď tento výraz v takejto súvislosti

nie je jednoznačný, že predsa len i u Štúra poznanie vzniká z praktickej nutnosti a je praxou kontrolované. Na druhej strane je zasa prax vedená poznatkom (43, 45, atď.) a život ako jednota sa postupne vždy viacej zdokonaľuje. Od tela vychádza a normou, zákonom v etike končí. Človek ako jednota (112) prebija sa takto z rámcov prírody a prirodzenosti k ľudskosti.

Také je názorové jadro, ktoré Štúr vložil do prítomnej štúdie. Osožné bude preto túto knihu čítať, a to tým skôr, že takéto svoje stanovisko Štúr vypracoval v polemike s inými filozofmi: Bergsonom, Croce, a hlavne Carrelom. Na Platónovi zvlášť pekne ukázal prázdnotu čistých rozumových pojmov, ako i smysel a význam, aký má v racionalizme cit, umenie (56 sq.); zrovna ako na Bergsonovi a Müller-Freienfelsovi (na jeho Lebensphilosophie) chorobnosť vitalistickú.

Avšak na druhej strane sa nám zdá, že v oblasti etiky Štúr mezotrval na tomto svojom realistickom stanovisku. Vychádzajúc hlavne a domýšľajúc Masaryka v otázke etických hodnôt — zdá sa nám — Štúr upadol predsa len do intelektualizmu a romantizmus a etické hodnoty nefunduje dosť jasne ako realitné regulatívy, čím fakticky sú. Etický princíp nie je mu ani materiálny, ani formalistický... ale je to chcenie univerzálneho, je to uskutočňovanie ducha v univerzálne (120). Lebo teraz je problém: aké je postavenie tejto univerzálnosti vo vyznaní, že »autonómny duch v skutočnosti nikde nejestvuje« (79)? Čiže i v etike treba zistiť, čo bolo nutné zistiť v živote: ak aj jej hodnoty korenia v materiálnosti, ich rozsah rozhoduje o ich výške a humanite, nie pôvod. Hmota o sebe totiž — Štúr to správne opakuje s Masarykom — je mravne irelevantná. Až jej stavanie v závislosť jej dáva etické kvality. A ak platí o duchu, že ho biologický pôvod neznehodnocuje, rovnou mierou, to platí o hodnotách mravných. V tomto smysle preto bude potrebné Štúrovo stanovisko prepracovať a doplniť, či domyslieť a objaviť tak realitné tkanivo morálnej stavby, ako bolo objavené duchovnej. Ani toto totiž nemôže stáť v pomyselnosti mimo hraníc tohto sveta, ani pôvodom ani zámerom. Ako duch na stupnici života, tak morálna hodnota na stupnici najdených a vytváraných skutočnostných vzťahov tiež musí byť len tým, čím je: doplnením, zmnožením životných možností a teda i posledným, ale nie súčasne definitívnym ohnivkom na refazi, ktorou sa počal a na ktorej stojí človek.

Michal Topoľský

Ondrej Pavlík, Vývin sovietskeho školstva a pedagogiky.

Vydala Slovenská akadémia vied a umení v Bratislave 1945, strán 257, broš. po 125.—Kčs.

Kniha Andreja Pavlíka podáva objektívny obraz o vývine sovietskeho školstva a pedagogiky. Pedagogika, ako iné vedy, prekonala v posledných desaťročiach rýchly vývin, vytvorilo sa viac pedagogických smerov, pomery hospodárske vyžadovaly zmenu v školskej organizácii, časté menenie a dopĺňovanie školských osnov atď. V snahe docieľiť čo najlepší výchovný úspech, robily a robia sa rozmanité pokusy v didaktike, obracajúc na ruby tradičný postup. Celá táto problematika výchovy a školy, taká naliehavá a stále aktuálna, lebo proces dosiahnutia optimálneho cieľa bude ešte dlho prebiehať, i keď zásadné smennice sa môžu položiť dnes, zrkadlí sa veľmi plasticky v Pavlíkovej knihe. Lebo v nijakom štáte na svete neprekonal sa v pedagogike taký rýchly vývin, prebiehajúci na tak širokej dráhe, ako v SSSR. Objektívny obraz tohto vývinu, vecné hodnotenie jeho kladov a nedostatkov, slovom kritický a nepredpojatý postoj ku všetkému, čo sa v pedagogickej teórii a praxi v Sovietskom sväze vykonalo, zvyšuje hodnotu knihy a robí ju pre nás veľmi aktuálnou. Lebo pri reforme nášho